

Boček, Vít

[Ewels, Andrea-Eva. Areallinguistik und Sprachtypologie im Ostseeraum: die phonologisch relevante Vokal und Konsonantenquantität]

Linguistica Brunensia. 2010, vol. 58, iss. 1-2, pp. 353-355

ISBN 978-80-210-5250-5

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115068>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

jistá, fakta o vzniku skutečného písma (první doklady piktogramů z Mezopotámie a Egypta ve 4. tis. př. Kr.). Druhá kapitola pojednává o vnějším i vnitřním vývoji písma, tedy jednak o jeho geografickém (roz)šíření (diskutuje se otázka, zda nejstarší písma z Mezopotámie, Egypta, Indie, Kréty, Číny a Střední Ameriky vznikla samostatně, či zda se znalost písma předávala vypůjčováním mezi jednotlivými kulturami jsoucími v kontaktu), jednak o vzhledu (a také například směru psaní) jednotlivých písmových systémů na zmíněných územích (klínopisná písma, egyptské hieroglyfy, hieratické písmo, démotické písmo, lineární písmo A a B, čínské znaky, a konečně teprve asi před deseti lety objevené písmo Olmeků). Ve třetí kapitole se autor věnuje spíše opomíjenému tématu: zániku písem. K tomu obvykle dochází pod tlakem nových písemných systémů (protežovaných také z důvodu religiózních, politických, jazykových či kulturních změn), a proto se v této kapitole zároveň dozvídáme i o těchto „novějších“ písmech (například etruském). Čtvrtá kapitola se zabývá přitažlivým tématem luštění písem a jazyků a dosud nerozluštěnými písmi. V páté kapitole se čtenář může seznámit s klasifikací písemných systémů. Všechna písma jsou vlastně kombinací dvou druhů znaků – fonetických a logografických – a liší se mezi sebou různým poměrem jejich využití, na škále mezi plně fonetickou mezinárodní fonetickou abecedou (IPA) a plně logografickými šifrovacími kódy. Blízko k prvnímu pólu má například finština, blízko k druhému japonština. Šestá kapitola je věnována hláskovým písmům; diskutuje se otázka jejich vzniku (dosud ne s jistotou interpretované nálezy na Sinaji, v Palestině a Egyptě) a probírají se některé známé hláskové systémy (ugaritský klínopis, fénické písmo, řecká alfabeta, latinka, runy) a jejich vývojový vztah. Sedmá kapitola pojednává o čínském a japonském písmu. Osmá kapitola se zaměřuje na „technickou“, „lidskou“ a „uměleckou“ stránku problematiky: zmiňuje psací potřeby a materiály, na něž se psalo (hlína, papyrus, papír), dále popisuje prestiž, již se u starých civilizací těšili písaři, a konečně pojednává i o kaligrafii. Závěrečná kapitola je potom úvahou o budoucnosti písem a psaného jazyka ve světě moderních technologií a internetu a o vztahu psaného a mluveného jazyka.

Z uvedeného přehledu je patrné, že kniha není průlomovým dílem na poli svého oboru, ale spíše koncizním úvodem. Je napsaná poutavým stylem, a poskytuje tak dobrý základní vhled do problematiky písma a psaného jazyka.

Příspěvek vznikl v rámci projektu MŠMT ČR LC546.

Vít Boček
vitbocek@gmail.com

Ewels, Andrea-Eva: Areallinguistik und Sprachtypologie im Ostseeraum. Die phonologisch relevante Vokal und Konsonantenquantität. Frankfurt am Main: Peter Lang 2009. ISBN: 978-3-631-57786-8.

Jako vstupní svazek nové ediční řady *Studien in nordeuropäischer und baltischer Linguistik* vyšla loni kniha, která je přitažlivá hned z několika důvodů. Zprvė spadá do oblasti lingvistického bádání, která je v dnešní jazykovědě velmi živá a dynamická, totiž kontaktologie. Zadruhé se zabývá lingvisticky zajímavým areálem, totiž baltským prostorem, kde se nachází množství jazyků patřících k různým jazykovým rodinám a jsoucích v různých druzích vztahů. A konečně zatřetí je kniha věnována jednomu zajímavému jazykovému jevu, totiž vokaliké a konsonantické kvantitě. Ve své – disertační – práci autorka analyzuje uplatnění tohoto fonologického rysu v jazycích Pobaltí a klade si otázku, zda je současný stav v jednotlivých jazycích výsledkem jazykového kontaktu či ne.

Na knize je cenné především vyvážené sepětí teorie a empirie. Po asi stu stran teoretických a metodologických výkladů, v nichž je vysvětlen pojmový aparát knihy a především deduktivně vystavěna základní klasifikace (typologie) vokaliké a konsonantické kvantity, následuje zhruba stejně obsáhlá část induktivní a analytická, v níž se detailně popisuje a hodnotí charakter tohoto jevu

v jednotlivých zkoumaných jazycích. Závěrem jsou získané poznatky shrnuty a je nastiněn obecnější přínos a dosah tohoto zkoumání (zařazení do problematiky ještě širšího jazykového svazu, tzv. Standard Average European). Tato hlavní tematická osa knihy je zasazena do obecnějšího rámce v podobě shrnutí dosavadní diskuse o baltském jazykovém svazu a prozkoumání fonologických vlastností (např. hojnost diftongů, palatální či palatalizované konsonanty, polytonie, a právě kvantita), které v této diskusi hrají roli a které tedy bývají považovány za charakteristické společné rysy jazyků do něj patřících. Již zde je vidět autorčina relativní skepse k připisování existence těchto jevů kontaktu jazyků. Žádný z diskutovaných jevů není přítomen v úplně všech jazycích baltského prostoru a jeho přítomnost v jednotlivých jazycích lze podle ní většinou vysvětlit jinak než kontaktem. Za hlavní předmět svého zkoumání si pak autorka vybírá jeden z těchto jevů, totiž vokalickou a konsonantickou kvantitu. Zkřížením několika kritérií či parametrů, které je možno při zkoumání tohoto jevu brát v úvahu, konstruuje autorka síť logicky možných typů jazyků, u nichž se uplatňuje kvantita. Těmito kritérii jsou: přítomnost vokalické i/nebo konsonantické kvantity, kontrastivní nebo komplementární délka (tj. možnost či nemožnost sousedství dlouhého vokálu s dlouhým konsonantem), dvojčlennost či trojčlennost opozice kvantity, vztah k přízvuku (vázanost či nevázanost na něj). Pomocí těchto kritérií pak autorka zkoumá jednotlivé jazyky baltského prostoru, v nichž vůbec fonologická kvantita existuje. Ze zorného pole jí tak vypadávají jazyky slovanské a věnuje se třem větším jazykovým rodinám: jazykům baltofinským a sámským, jazykům germánským (včetně jidiš) a jazykům baltským. Každý z jazyků zařazuje do konkrétního typu. Například švédština patří k typu s komplementární délkou vokálů a konsonantů o dvojčlenné opozici délky, přičemž kvantita je vázána na přízvukně slabiky; kupříkladu litevština a lotyšština zase patří k typu s kontrastivní délkou vokálů o dvojčlenné opozici délky, přičemž kvantita není vázána na přízvuk.

U každého jazyka dále autorka posuzuje možnosti, jak interpretovat kvantitu v rámci celého fonologického systému daného jazyka. Nabízejí se přitom čtyři možnosti: dlouhé vokály či konsonanty jsou samostatnými fonémy (Jakobson); za samostatný foném (chroném) stačí považovat délku a dlouhý vokál či konsonant je pak bifonematickým spojením krátkého vokálu či konsonantu s délkou (Jones); dlouhé vokály či konsonanty jsou spojením dvou krátkých o téže kvalitě (Trubecokj); délka je spojena s jinými prozodickými vlastnostmi a je z nich odvoditelná.

Výsledky detailní vnitrojazykové, systémové analýzy kvantity v jednotlivých zkoumaných jazycích vedou vždy autorku k závěrečnému přemýšlení o tom, výsledkem jakého vývoje současný stav je. Možné jsou tři různé interpretace: 1) kvantita je výsledkem samostatného vnitřního vývoje v daném jazyce; 2) kvantita je genetickým dědictvím z prajazyka; 3) kvantita v jazyce vznikla pod vnějším vlivem sousedních jazyků, je tedy dána jazykovým kontaktem. U jednotlivých jazyků vidí autorka jako různě pravděpodobnou některou z těchto tří možností, paušálně nedává přednost žádné z nich. K první interpretaci se kloní v případě většiny jazyků baltofinských a sámských, k druhé v případě jazyků baltských. Nejtypičtějším jazykem vyhovujícím třetímu výkladu je pak jidiš, jehož jednotlivé dialekty procházely co do kvantity rozdílným vývojem, patrně právě vlivem toho, s jakým jazykem sousedily (západní jidiš se podobá horní němčině, centrální jidiš polštině, jihovýchodní pak ukrajinštině a baltský dialekt jidiš baltským jazykům). Výsledkem jazykového kontaktu je pak podle autorky ještě stav v některých dialektech (dolní němčiny, finštiny, estonštiny aj.). Hlavní tezí knihy je tedy v podstatě to, že ačkoli je kvantita vokálů a konsonantů povětšinou považována za jeden z hlavních rysů baltského jazykového svazu, ve skutečnosti jí lze kontaktu jazyků, tedy jejich společnému vývoji, připsat jen stěží. A nejobecnější poučení, které si z četby této knihy můžeme vzít, by tak patrně znělo: buďme opatrní k rozhodnému vysvětlování jazykových jevů kontaktem jazyků, a to i v těch případech, kdy se právě takovéto vysvětlení zdá zcela nasnadě.

Snad jedinou věcí, kterou lze knize vytknout, je nedostatečné osvětlení jednoho z termínů, nacházejících se ovšem přímo v názvu knihy, totiž jazyková typologie. Pod tímto pojmem se může myslet ledacos, teorií nesoucích tento název je nepřehledně a právě nejasné vymezení, v rámci jaké typologie se ten či onen autor pohybuje, již v minulosti vedlo k řadě zbytečných nedorozumění.

Většinový čtenář bude nejspíše slovo typologie chápat ve smyslu „greenbergiánském“. Vnějšíkově má recenzovaná kniha skutečně nejbližší právě k této typologii – jednotlivé jazyky se přiřazují k typům, které byly předem zkonstruovány na základě ne/přítomnosti několika jazykových jevů. Nicméně v prováděných analýzách chybí podstatný rys této typologie, totiž přeformulování vztahu mezi vybranými jazykovými jevy do podoby pravděpodobnostně chápaných implikačních univerzálií. Autorka takový vztah ostatně ani nehledá, jde jí o zařazení zkoumaných jazyků do sítě typů. Typologie v jejím pojetí je tak v podstatě synonymem pro klasifikaci či taxonomii. Takový přístup je jistě oprávněný a pro dané potřeby a cíle, tak jsou v práci vymezeny, zcela postačující, jen mohl být detailněji probrán.

Dodejme ještě, že jasně vymezená a přímočaře sledovaná hlavní linie výkladu nebrání autorce obohatit analýzy o řadu důmyslných zamyšlení nad důležitými, leč přece jen vedlejšími problémy, jako je například rozdílné chování fonologického systému jazyka v jeho centru (domácí slova) a na jeho periferii (přejatá slova), vztah fonologie k jiným jazykovým rovinám, zejména morfologii, či otázka, co je vlastně primárním fonologickým distinktivním rysem v případě, že se u dvojic lišících se délkou zároveň liší i kvalita (například napjatost vokálu). Knihu tak lze pro její obecně metodologické a teoretické kvality i pro důvtipné dílčí materiálové analýzy doporučit obecným jazykozpytčům (zejména kontaktologům a fonologům), baltistům, germanistům i ugrofinistům.

Příspěvek vznikl v rámci projektu MŠMT ČR LC546.

Vít Boček
vitbocek@gmail.com

Lenka Scholze: Das grammatische System der obersorbischen Umgangssprache im Sprachkontakt. Mit Grammatiktafeln im Anhang. Bautzen: Domowina 2008. (Schriften des Sorbischen Instituts, 45.) 407 s. ISBN 978–3–7420–2106–9. 24,90 euro

Monografie, o níž zde chceme podat krátkou zprávu a která představuje rozšířenou verzi doktorské disertace přijaté na Kostnické univerzitě, je zcela inovativní: popisuje se v ní dosud soustavně nepojednaná varieta hornolužické srbštiny, tzv. serbska wobchadna rěč (SWR), tedy běžná mluva v katolické oblasti západní části hornolužickosrbského jazykového území, kde je užívání lužické srbštiny nejbližší.

Kniha má následující obsah. V úvodní kapitole (*Einleitung*; s. 17–23) se stručně jednak osvětluje materiálový základ monografie, jednak se vysvětlují postup zkoumání a základní užívané kontaktologické pojmy. Poukazuje se zde rovněž v obecnosti na dva základní zdroje dynamiky SWR: kontakt s němčinou a její postavení mezi tradičním dialektem a spisovným jazykem.

V další kapitole se SWR blíže definuje (*Definition der sorbischen Umgangssprache (SWR)*; s. 24–42). Líčí se především její střední postavení v systému hornolužických variet mezi dialektem a spisovným jazykem a kromě toho se její situace instruktivně srovnává s podobnými varietami v rámci ruštiny a češtiny. Pro bohemisty je tu pak zvláště zajímavé srovnání s obecnou češtinou, kde lze najít jisté paralely.

Třetí kapitola přináší krátké pojednání o fonologii SWR (*Phonologie und Phonetik der SWR*; s. 43–54). Tady je z obecného hlediska snad nejzajímavější existence kontaktem vytvořených nových vokálních opozic délky a labializovanosti, absentujících v jiných varietách hornolužické srbštiny (tuto situaci ve fonologickém systému SWR lze ovšem chápat také jako „konkurenční“ dynamickou koexistenci dvou subsystémů – tranzitivního synchronně cizího a adaptačně cílového synchronně domácího).

Následují dvě nejobsáhlejší kapitoly, v nichž se analyzuje nominální a slovesná gramatika SWR, vždy jednak na pozadí srovnání se spisovnou hornolužickou srbštinou, jednak v perspektivě vlivu